

External examiner's report on the dissertation of:

Jana Kijonková

Valentie en volgorde; over psych-verbs in het hedendaags Nederlands
2017

I Brief summary of the dissertation

Kijonková doet in deze dissertatie verslag van haar onderzoek naar woordvolgorde in het Nederlands, in het bijzonder naar de relatieve volgorde van subject (SUB) en object (DOB) bij de zogenaamde "psych verbs", wat werkwoorden zijn die een psychische gesteldheid of psychische ervaring uitdrukken. In de vakliteratuur was al wel eerder gesignaleerd dat bij dergelijke werkwoorden de gangbare volgorde SUB / DOB soms andersom is (DOB / SUB). En evenzo gaat bij deze werkwoorden het indirect object (IOB) wel eens vooraf aan het subject (IOB / SUB). Kijonková onderzoekt onder welke omstandigheden deze hoogst ongewone volgorde zich voordoet. Anders gezegd: welke factoren zijn daarbij van invloed? Uitgaande van de syntactische valentie van een aantal psych-verbs wordt, met behulp van een corpus concrete zinnen en met gebruikmaking van een klein panel van moedertaalsprekers, onderzocht of, en in hoeverre de ongewone volgorde samenhangt met de valentie van het betrokken werkwoord, de al of niet bezieldheid van SUB en DOB/IOB, het bepaald of onbepaald zijn der participanten, geaffecteerdheid, complexiteit en de vraag of de betrokken stimulus concreet is of abstract. De uitkomsten zijn genuanceerd, en worden in overzichtelijke tabellen weergegeven. De belangrijkste factor blijkt "bezieldheid" der participanten te zijn, gevolgd door "wel of niet abstract", en "wel of niet bepaald".

II Brief overall evaluation of the dissertation

Kijonková's onderzoek betreft een intrigerend en tot dusverre nauwelijks onderzocht verschijnsel uit de Nederlandse grammatica. Het voorkomen van deze afwijkende woordvolgorde was bekend, maar is nooit goed beschreven. Bij welke werkwoorden, en onder welke omstandigheden doet het zich voor? Laat staan dat er een verklaring voor het verschijnsel geformuleerd kon worden. Kijonková's onderzoek mag daarom zeker relevant genoemd worden. Zij heeft daarvoor een verstandige methode gekozen, door een beperkt aantal redelijk frequente werkwoorden grondig te bekijken, en door dat te doen met behulp van een corpus van concrete zinnen in combinatie met een enquête onder een kleine groep moedertaalsprekers. Die combinatie blijkt bijzonder gelukkig uit te pakken. De (genuanceerde) uitkomsten staan vervat in enkele overzichtelijke

schema's. Haar verslag van dit onderzoek is glashelder: overzichtelijk en logisch opgebouwd, en gesteld in voorbeeldig taalgebruik. Een uitstekende dissertatie.

III Detailed evaluation of the dissertation and its individual aspects

(1) Het betoog van Kijonková lijkt me een schoolvoorbeeld van logische presentatie. Het begint met een uitvoerige uiteenzetting van het begrip "valentie", waar verschillende onderzoekers niet altijd precies hetzelfde onder verstaan; en vervolgens geeft zij, verantwoord, haar eigen definitie. Vervolgens bespreekt zij wat bekend is over de Nederlandse woordvolgorde in het algemeen. Dit gedeelte spitst zich verder toe op factoren die wellicht van invloed zijn op de volgorde van de woorden. Zowel bij de bespreking van het begrip valantie als bij woordvolgorde in het Nederlands lijkt Kijonková goed op de hoogte van de bestaande vakliteratuur en die correct weer te geven.

De lezer krijgt wel soms de indruk dat aanvankelijk het begrip "valentie" meer centraal stond, en dat in de loop van het onderzoek het minder belangrijk bleek, en toen meer en meer plaats maakte voor woordvolgorde. Maar misschien dat de promovenda het daar toch niet mee eens is.

In ieder geval: zoals het onderzoek nu gepresenteerd is, vertoont het een hechte samenhang en een logische volgorde der diverse stappen. Na de uiteenzetting over valentie en woordvolgorde worden eerst enkele hypotheses geformuleerd. Vervolgens wordt besproken hoe het corpus tot stand gekomen is, en wat er uit zo'n corpus valt te concluderen. Dat blijkt al heel wat te zijn. Met name dat het onderzochte verschijnsel van "omgekeerde" woordvolgorde (DOB / SUB en IOB / SUB) zich slechts bij enkele heel specifieke werkwoorden voordoet. Eigenlijk (nog) minder dan we al dachten. Ook valt al min of meer vast te stellen wat blijkbaar de relevante factoren zijn. Dit wordt verder uitgewerkt door varianten op de corpus-zinnen aan het panel van moedertaalsprekers voor te leggen. Zij hebben in de meeste gevallen duidelijke intuïties omtrent wat kan en niet kan. Per werkwoord of groepje van werkwoorden wordt nagegaan of en in hoeverre de onderzochte factoren een rol spelen (de valentie van het betrokken werkwoord, de al of niet bezieldeheid van SUB en DOB/IOB, het bepaald of onbepaald zijn der participanten, geaffecteerdheid, complexiteit en de vraag of de betrokken stimulus concreet is of abstract). Aan het slot keert Kijonková terug naar haar hypotheses, en stelt vast dat die soms wel, en soms niet ondersteund worden door de gevonden resultaten. Ook formuleert zij nog enkele vragen die in vervolgonderzoek aan de orde zouden moeten komen.

(2) Kijonková formuleert voorbeeldig helder, en ze schrijft voor een niet-native in bewonderenswaardig goed Nederlands. De hele opzet van het boek, inclusief de noten en de literatuurlijst zijn in hoge mate verzorgd. Men zal Kijonková niet gauw op een

slordigheid betrappen. Het enige aspect waar ik een verbetering zou kunnen voorstellen, is de nummering van de hoofdstukken. Het boek is verdeeld in vijf hoofdstukken, genummerd met Romeinse I, II, III, IV en V. Maar voor de paragrafen en subparagrafen binnen die hoofdstukken begint de nummering steeds opnieuw met 1.1, 1.2, 1.2.1 enz. Met als gevolg dat er nu drie paragrafen 2.1 zijn, ook meerdere paragrafen 1.2.1, en het valt niet meteen uit te maken waar de twee paragrafen 3.3 thuishoren. Dat is erg verwarrend, en onnodig; het was eenvoudig op te lossen geweest door de hoofdstuk-nummers mee te nemen in de paragraafnummers. (Zoals trouwens ook te doen gebruikelijk is).

(3) Zoals gezegd geeft Kijonková blijk van een goede bekendheid met de bestaande vakliteratuur, en ze geeft een correct beeld van de stand van het onderzoek. Ze geeft ook een verantwoording voor de samenstelling van haar corpus. Het komt erop neer: hoe kom je op een fatsoenlijke manier aan 400 reëel gebruikte zinnen met de meest gangbare psych-verbs. Hoe het panel precies gevormd werd, is me niet helemaal duidelijk, maar het heeft ook niet veel belang. Hun uitspraken worden niet geteld of statistisch aangewend, en dan is de ene (niet-taalkundige) spreker zo goed als de andere (niet-taalkundige). Er is een overwicht aan zuidelijke sprekers, maar er blijkt geen spoor van Nood-Zuid-verschillen in de reacties. (Het zou me trouwens verwonderd hebben als het anders was). Het valt in ieder geval niet in te zien dat bij een iets anders samengesteld corpus, of bij een anders samengesteld panel van moedertaalsprekers, de uitkomsten wezenlijk anders waren geweest. Men zou zelfs kunnen stellen dat de vrij hoge mate van eenduidigheid der corpus-uitkomsten en der intuïties wijst op robuuste feiten.

(4) Zoals ook al in het voorgaande gezegd, vormt Kijonková's onderzoek een oorspronkelijke bijdrage aan onze kennis van de Nederlandse grammatica. Het specifieke verschijnsel van een "omgekeerde" woordvolgorde bij sommige "psych-verbs", ofschoon eerder al gesignaleerd, was tot dusverre niet onderzocht. Het is nu door Kijonková, voor het eerst, in kaart gebracht. En de conclusies staan verwoord in enkele overzichtelijke schema's.

IV Questions for the author

---Met alle respect voor de keurige, overzichtelijke en zeer genuanceerde schema's waarin de uitkomsten worden samengevat: juist die verregaande nuancering roept de vraag op of er systematiek in de feiten zit, danwel of eigenlijk ieder werkwoord op zichzelf bekeken moet worden? Het lijkt wel alsof buiten het algemene patroon bij "gewone" werkwoorden (SUB / DOB) de "ongewone" werkwoorden elk hun individualiteit hebben. Anders gezegd: zijn we met deze schema's op zoek naar regels

en patronen in de taal, of wordt de woordvolgorde van geval tot geval (op basis van semantiek en pragmatiek) gekozen door de intelligente taalgebruiker, die per geval een afweging maakt? Algemener gesteld: hoe kijkt promovenda aan tegen regels en patronen in de taal?

---Onwillekeurig vraagt men zich af wat de verklaring is van het gesignaleerde verschijnsel. We kennen nu, dankzij Kijonková's onderzoek een paar van de relevante factoren. Of mogelijk zelfs: precies de relevante factoren. Dat is winst Maar daarmee is het verschijnsel natuurlijk nog allerminst verklaard. Bezieldheid, bepaaldheid, complexiteit, etc., blijken een belangrijke rol te spelen. Maar ze doen dat, naar het schijnt, binnen de hun toegemeten ruimte. Bij de meeste andere werkwoorden is die ruimte er niet en lijkt de strakke volgorde SUB / DOB onomkeerbaar. Of is dat slechts schijn? Is mogelijk ook die meestal voorkomende volgorde in feite pragmatisch bepaald, maar dan gewoon (heel) veel vaker resulterende in SUB / DOB dan in DOB / SUB? Het komt mij voor dat we voor een echte verklaring van die intrigerende DOB / SUB-volgorde, waarvoor promovenda zo belangrijk voorwerk heeft geleverd, eigenlijk (nog) dieper inzicht zouden moeten hebben in de vraag hoe volgorde tot stand komt.

Met name lijkt het me van belang dat we een gangbare linguïstische drogreden voorzien, die vertrekt van een geconstateerde regelmatigheid, en die regelmatigheid vervolgens "verklaart" door aan te nemen dat er een regel is die zo en zo voorschrijft. Deze (vaak in grammatica's aangetroffen) drogreden heeft het voordeel dat op die manier elke regelmatigheid "verklaard" kan worden, maar bij nader inzien is ze natuurlijk leeg. Hoe komt, volgens promovenda, woordvolgorde tot stand?

---Terecht noemt promovenda enkele topics die in aanmerking komen voor verder onderzoek (blz. 179 e.v.). Ze lijken me stuk voor stuk inderdaad relevant. Ik mis echter in haar lijstje (en ik zou graag van haar vernemen of ze dat met mij eens is; of dat ze wellicht een goede reden heeft om het niet te noemen) de diachronische kant van de zaak. Immers, de diachronie zou mijns inziens veel kunnen bijdragen aan de speurtocht naar een verklaring. De diachronie laat namelijk zien hoe dit soort werkwoorden alle eeuwen door een labiel evenwicht vertonen of zelfs geregeld uit balans raken. Zoals uit de dissertatie ook al wel naar voren komt, hebben we hier te maken met de onverzoenlijkheid van een situatie met een persoon die slechts geaffecteerde is, en een zaak of bron die geen actieve rol speelt. In een naamvallentaal kon die situatie prima verwoord worden met een datief voor de betroffen persoon en een genitief (of PP) voor de bron. Dat is de bekende "onpersoonlijke constructie". Die oplossing verviel echter (rond de 16de eeuw) met het wegvallen van de naamvallen in talen als het Nederlands en het Engels, en met de strakke verplichting van elk werkwoord met een subject te construeren. De hier onderzochte situatie heeft echter geen goede subjects-kandidaat.

Noch de persoon, noch de bron wordt passend verwoord door een subject. Niettemin dwingt de systematiek van de taal tot een constructie met een subject. En vandaar de eeuwen door de instabiele situatie in gevallen als: *Dat verwondert me* vs. *Ik verwonder me daarover*; *Dat verbaast me* vs. *Ik verbaas me daarover*; *Hem mankeert niets* vs. *Hij mankeert niets*; *Ik irriteer me daaraan*; het Vlaamse *We zijn gelukt*; en de ongelijke keuze tussen Engels *I like that* vs. het Nederlandse *Dat lijkt me wel wat*; e.t.q. Mij lijkt dat we de diachronie niet zonder schade buiten ons onderzoek houden.

---Het valt me op dat bij de mogelijk relevante factoren (de valentie van het betrokken werkwoord, de al of niet beziendheid van SUB en DOB/IOB, het bepaald of onbepaald zijn der participanten, geaffecteerdheid, complexiteit en de vraag of de betrokken stimulus concreet is of abstract) niet genoemd wordt: congruentie tussen SUB en het vervoegde werkwoord. Toch is ook die mijns inziens het overwegen waard. Immers, zodra SUB en DOB, standaard in deze volgorde, van plaats verwisselen (DOB / SUB) kunnen (en in bepaalde gevallen: zullen) zich interpretatieve problemen voordoen. In veel gevallen zal de luisteraar/lezer tot de juiste interpretatie komen op grond van de betekenis der constituenten. Maar is het raar om te denken dat daarbij ook congruentie meespeelt? Indien SUB en DOB of IOB beide enkelvoud of beide meervoud zijn, geeft congruentie natuurlijk geen informatie, maar als een van beide enkelvoud en de andere meervoud is, is congruentie ineens wel informatief. Het zou toch kunnen zijn dat in DIE gevallen de omgekeerde volgorde makkelijker wordt toegepast dan in de gevallen waarin congruentie zwijgt? Misschien doet congruentie helemaal niets. Maar ik had toch graag een korte bespreking van de kwestie gezien.

Er zijn meer van dergelijke vragen te formuleren. Ik beschouw het als een van de verdiensten van dit proefschrift, dat zelf zich niet te buiten gaat aan onverantwoorde speculaties, dat het toch allerlei verder strekkende vragen uitlokt.

V Conclusion

De voorliggende dissertatie van mw. Kijonková voldoet zeer zeker, ja ruimschoots, aan de vereisten die men aan een dissertatie stellen mag. Daarom moet promovenda het zeker publiek mogen verdedigen, en zij behoort daarmee mijns inziens even zeker de doctorsgraad te verkrijgen.

Datum: 21-02-2017

prof.dr. J.M. van der Horst
Katholieke Universiteit Leuven

